

Phát triển đô thị và các tổ chức xã hội trong giải pháp quy hoạch - xây dựng tại Việt Nam

Urban development and social organizations in planning and construction solutions in Vietnam

> TS.KTS LÊ KIM THƯ*, THS.KTS LÊ BÁ THÁI QUYỀN
 Học viện Kỹ thuật quân sự; *Email: Thulk@lqdtu.edu.vn

TÓM TẮT

Nội dung bài báo đề cập đến các tác nhân cơ bản như các tổ chức xã hội, các hình thức tập hợp quần chúng khác và các cá nhân công dân có tác động đến quá trình hoạch định chiến lược phát triển và quản lý đô thị. Trên cơ sở đó, bài báo nêu ra một số vấn đề về phương thức tham gia và các giải pháp nhằm hài hòa lợi ích của các bên tham gia trong quá trình hoạch định, thực thi chiến lược phát triển và quản lý đô thị, góp phần thúc đẩy sự phát triển bền vững của đô thị.

Từ khóa: Quy hoạch; kiến trúc; thích ứng; dân cư; môi trường.

ABSTRACT

The content of the article refers to some basic factors affecting the process of development strategic planning and urban management. On that basis, it would mention a number of issues about method of attending and direction to harmonize interests of the parties involving in the process of planning and implementing development strategies as well as management so that national cities would develop in a sustainable way.

Keywords: Planning; architecture; adaptation; residential; environment.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Đĩ nhiên, các cơ quan chính quyền không phải là hình thức duy nhất của các tổ chức hoạt động để cải thiện đời sống cho mọi người. Tham gia vào công việc này còn có các tổ chức xã hội, các công ty trách nhiệm hữu hạn cũng như các cá nhân, ... Trong nhiều nước, các tổ chức nói trên có khả năng cạnh tranh với các cơ quan công quyền về phát triển và quản lý đô thị. Nhưng trong bất kỳ trường hợp nào thì sự hợp tác của tất cả các nhóm cùng có lợi ích sẽ mang lại hiệu quả cao nhất.

2. THỰC TRẠNG CỦA VẤN ĐỀ PHÁT TRIỂN ĐÔ THỊ VÀ CÁC TỔ CHỨC XÃ HỘI

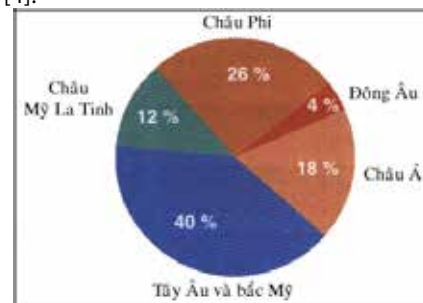
Trong thời đại chúng ta, ngày càng giữ một vai trò lớn hơn trong việc quy hoạch phát triển và quản lý đô thị chính là các tổ chức phi chính phủ, tức là các tổ chức xã hội, họ có nhiều kênh thu thập các thông tin, theo dõi các khuynh hướng, trào lưu và

làm các công việc vận động bảo vệ cho những người dân không có tiếng nói chính thức. Khi cộng tác và phối hợp trong công việc, các tổ chức này đã chứng tỏ có hiệu quả cao và nhận được sự ủng hộ của các cộng đồng dân cư và những người đồng chí hướng, ... Chính vì vậy, ảnh hưởng và uy tín của họ gây nên sự hưởng ứng mạnh mẽ không chỉ tại địa phương mà còn ở quy mô rộng lớn hơn nhiều, đôi khi vượt ra ngoài biên giới quốc gia.

Tận dụng ưu thế đó của các tổ chức xã hội mà đặc biệt là những đề xuất cụ thể xuất phát từ nhu cầu thực tế. Những đề xuất và giải pháp cụ thể mang hơi thở cuộc sống đó, nếu được chấp nhận thì khi thực thi chắc chắn sẽ có hiệu quả cao hơn so với các cá nhân hay tập thể trong lĩnh vực quản lý.

Hiện nay, trên phạm vi toàn cầu có hơn 300 triệu người tham gia vào 2.773 tổ chức phi chính phủ đã đăng ký chính thức với Liên Hợp Quốc; trong đó, hơn 40% tổ chức hoạt động ở cấp độ quốc tế. Các tổ chức này tham gia trong nhiều lĩnh vực khác nhau của đời sống xã hội, bao gồm cả các vấn đề liên quan đến phát triển và quản lý đô thị.

Trên biểu đồ bên cạnh giới thiệu các tổ chức phi chính phủ - cơ cấu theo khu vực của các tổ chức được đăng ký với Liên Hợp Quốc và chuyên nghiên cứu các vấn đề địa điểm bố trí dân cư [1], [2], [3], [4].



Sau khi tham vấn với Hội đồng Trung tâm của Liên Hợp Quốc phụ trách các vấn đề về cư trú và phát triển đô thị, một tổ chức mang tên "Diễn đàn Cư trú" đã được thành lập với sự tham gia của đại diện các bộ, các hội đồng thị chính (chính quyền thành phố), các công ty xây dựng nhà ở, các cơ quan vận hành các hệ thống phục vụ đời sống, các tổ chức công đoàn và các chi nhánh quốc gia của các tổ chức quốc tế.

Có thể nói, Hà Lan là một điển hình đáng tham khảo trong lĩnh vực hợp tác giữa các cơ quan chính quyền và các tổ chức xã hội. Nhằm thúc đẩy việc đưa các mục tiêu của "Chương trình Hành động về Nơi cư trú (Habitat) cho thế kỷ XXI" vào thực tiễn, Bộ Xây dựng Nhà ở, Quy hoạch và Môi trường cùng với Bộ Ngoại giao Hà Lan đã đảm nhận vai trò đề xuất sáng kiến tập hợp các phong trào và tổ chức trong nước tham gia giải quyết các vấn đề

về môi trường cư trú của con người, hướng tới hình thành một cơ cấu tổ chức thống nhất.

Tổ chức này đã được phép thiết lập trụ sở ngay bên cạnh tổng hành dinh của Liên hiệp các Hội đồng thị chính Hà Lan, điều này trong một chừng mực không nhỏ đã giúp cho việc thỏa thuận lập trường quan điểm và phối hợp hành động để giải quyết các vấn đề về địa điểm cư trú của người dân.

“Diễn đàn Cư trú” đã động viên các cơ quan chính quyền địa phương thực hiện chính sách mà các nguyên tắc và phương pháp của nó nằm trong học thuyết phát triển bền vững và “Chương trình hành động cho thế kỷ XXI”. Trước hết cần phải nói về sự điều phối trôi chảy các hoạt động hợp tác hiệu quả giữa các Hội đồng thị chính và các tổ chức xã hội cũng như các cá nhân riêng biệt - có nghĩa là giữa chính quyền và các xã hội công dân.

“Diễn đàn Cư trú” giúp các cơ quan tự quản địa phương và các tổ chức xã hội nhận diện, xác định những vấn đề mà người dân quan tâm, lo ngại; đồng thời cung cấp thông tin về cách thức giải quyết các vấn đề tương tự tại các quốc gia và cộng đồng dân cư khác. Thông qua đó, diễn đàn đưa ra những cảnh báo, tư vấn và khuyến nghị về việc lựa chọn, vận dụng kinh nghiệm quốc tế một cách phù hợp, chỉ ra những nội dung nên hoặc không nên áp dụng, cũng như định hướng các phương thức hành động hiệu quả trên cơ sở xem xét đầy đủ các điều kiện và đặc điểm của địa phương.

Trong khuôn khổ “Diễn đàn Cư trú” đã thành lập một trung tâm thông tin và huấn luyện là nơi thường tổ chức các cuộc thảo luận công khai, các cuộc họp và huấn luyện nghiệp vụ trong công tác giải quyết các vấn đề làm cư dân bức xúc bằng cách mời các lý thuyết gia và các nhà thực hành trong lĩnh vực phát triển và quản lý đô thị đến tham gia, kể cả mời các chuyên gia nước ngoài. “Diễn đàn Cư trú” cũng thúc đẩy một cách có mục đích việc phối hợp hành động và hợp tác quốc tế ở cấp độ tổ chức phi chính phủ và chính quyền thành phố, trong đó có dựa vào chương trình của các thành phố kết nghĩa.

Trong một vài năm gần đây, thông qua xưởng phim riêng của mình, “Diễn đàn Cư trú” đã xây dựng và phát hành các video học tập theo các chủ đề sau:

- Vấn đề phân tách không gian và các biện pháp đấu tranh với hiện tượng phân biệt, kỳ thị trong các khu vực nhà ở (ghetto hóa);
- Làm thế nào để chính quyền địa phương thực hiện các chính sách hiệu quả trong bối cảnh một xã hội đa văn hóa;
- Sự tham gia của phụ nữ trong quy hoạch phát triển và quản lý đô thị;
- Các nguyên tắc và biện pháp tích hợp (hệ thống hóa) trong quy hoạch xây dựng và quản lý đô thị.

“Diễn đàn Cư trú” chỉ trong vòng vài năm đã soạn thảo được một số giáo trình thực hành với những chi tiết rất rõ ràng. Trong số đó có những giáo trình quan trọng, mà chúng ta nên lưu ý tới:

“Các phương pháp thực hành để đổi mới đô thị”. Giáo trình này bao gồm cả gói những hướng dẫn chi tiết như làm thế nào để tổ chức và tiến hành phát động tính năng động quốc tế và sự phối hợp phân công, đánh giá đúng đắn các sự kiện và quy luật, cũng như việc làm thế nào để tuyên truyền rộng rãi các phương pháp đổi mới cách phát triển và quản lý đô thị trong các khu vực lân cận để đảm bảo một cách tốt nhất có được các kết quả cần bằng trong việc đổi mới theo quan điểm của cộng đồng dân cư và của cơ quan phát triển và quản lý trên toàn thành phố.

“Các nguyên tắc hợp tác giữa các đô thị”. Tài liệu này trình bày chương trình chi tiết và các công cụ cụ thể của việc hợp tác

giữa các thành phố với nhau trong khuôn khổ biên giới quốc gia cũng như trên phạm vi toàn cầu. Tài liệu không chỉ nói về việc trao đổi kinh nghiệm giữa các quan chức chính quyền thành phố bằng cách cử các đoàn đại biểu đi tham quan, học tập, nâng cao nghiệp vụ,... mà còn nói về các phương pháp hợp tác trong những phạm trù tổ chức cơ bản mà chúng có ảnh hưởng đáng kể tới việc quy hoạch phát triển và quản lý đô thị. Ấn phẩm này còn đưa ra các đề xuất cụ thể về việc hợp tác giữa các liên hiệp xí nghiệp xây dựng nhà ở, các công ty tư nhân thuộc nhiều ngành nghề khác nhau, các cơ sở giáo dục, các cơ quan xây dựng và quản lý hạ tầng xã hội cũng như hạ tầng kỹ thuật.

“Các phương pháp thực tiễn thúc đẩy việc tham gia của công dân vào công tác quản lý ở địa phương”. Giáo trình này về thực chất là một cuốn bách khoa toàn thư của thế giới về “các điều tốt lành”, tức là các ví dụ, các tấm gương tích cực của “việc tham gia dân chủ”, có bổ túc thêm việc phân tích thực tiễn của Hà Lan và của thế giới. Cuốn sách này nhận được sự giúp đỡ trong việc soạn thảo của Liên hiệp các Hội đồng thị chính Hà Lan, Chương trình tự nguyện Hà Lan, và của nhiều tổ chức phi chính phủ khác của nước này.

Cộng đồng các tổ chức phi chính phủ trên thế giới cho rằng, trong một chừng mực to lớn họ đã phản ánh, chứ chưa trình bày được những vấn đề của xã hội công dân. Đồng thời trong nội bộ của họ đang diễn ra một cuộc đấu tranh không đơn giản để giành quyền đại diện cho các lợi ích của bộ phận này hay bộ phận khác trong xã hội. Xung quanh vấn đề đại diện đôi khi đã bùng nổ các cuộc tranh luận nóng bỏng và đôi co tranh chấp trong lĩnh vực pháp luật và tổ chức, trong đó có cả lĩnh vực mạng truyền thông, điều này còn nảy sinh bởi vì ba phần tư các tổ chức phi chính phủ có tham gia vào các cuộc hội thảo qua mạng truyền thông.

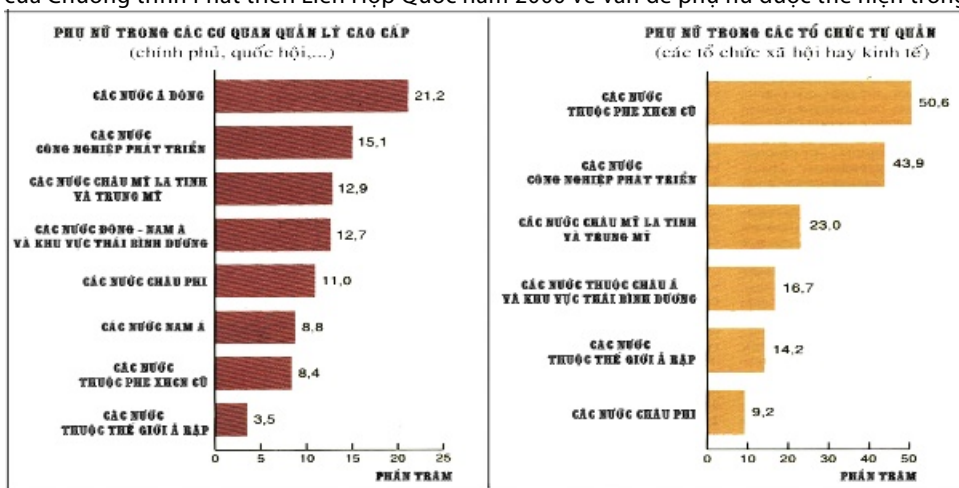
Một điều không kém phần nghịch lý là quá trình “tiến hóa” của các tổ chức phi chính phủ đi từ hệ thống tầng bậc quen thuộc sang thành hệ thống mạng lưới - quá trình này được khởi động bằng tiến bộ công nghệ - trong nhiều mặt lại làm khó cho việc chúng hợp tác với nhau, hay với những đối tác nước ngoài, mặc dù các hệ thống truyền thông đã cung cấp cho họ khả năng không hạn chế để trao đổi ý kiến với nhau.

Đặc biệt tỏ ra tích cực “cãi cọ” nhất là những người theo chủ nghĩa nữ quyền: *họ không hài lòng về việc phụ nữ chỉ đứng đầu có 241 tổ chức phi chính phủ đăng ký với Liên Hợp Quốc*. Cũng không kém phần thú vị là trong khi có sự than phiền như thế thì trong số 241 tổ chức của phụ nữ lại có 74 trong số đó là do nam giới đứng đầu.

“Vấn đề phụ nữ” trong phát triển và quản lý đô thị: Khi xem xét các vấn đề phát triển và quản lý đô thị, cần đặc biệt lưu ý đến vai trò và vị trí của phụ nữ. Mặc dù ở nhiều quốc gia, trong đó có nước ta, vấn đề bất bình đẳng giới đã có nhiều tiến bộ, song sự tham gia của phụ nữ trong quản lý xã hội vẫn là một chủ đề được quan tâm. Phụ nữ chiếm khoảng một nửa dân số và một tỷ lệ đáng kể trong lực lượng lao động xã hội, tham gia vào nhiều hoạt động khác nhau của đời sống xã hội, bên cạnh các trách nhiệm gia đình và cộng đồng.

Các chuyên gia của Liên Hợp Quốc đã nghiên cứu hàng nghìn trường hợp phụ nữ tham gia vào đời sống xã hội và các nghiên cứu đó cho thấy một sự phụ thuộc lý thú: *số lượng phụ nữ tham gia tích cực vào các tổ chức xã hội và các biện pháp hoạt động xã hội đại loại cũng chiếm tỷ lệ giống như số phụ nữ tham gia làm kinh tế, nghĩa là khoảng 40%. Nhưng họ lại không thích giữ các chức vụ lãnh đạo - chỉ có khoảng 10 - 15% trường hợp phụ nữ giữ vai trò lãnh đạo [1]*.

Số liệu đánh giá của Chương trình Phát triển Liên Hợp Quốc năm 2000 về vấn đề phụ nữ được thể hiện trong biểu đồ dưới đây.



Biểu đồ về thực trạng phụ nữ trên thế giới tham gia vào các hoạt động xã hội [1]

Trong đất nước chúng ta phụ nữ tham gia tích cực nhất vào mọi lĩnh vực của đời sống, chiếm ưu thế ở nhiều lĩnh vực, trong số đó có kinh tế và văn hóa,...Mặc dù phụ nữ có giá trị thực tế và rất lớn lao trong lĩnh vực kinh tế và văn hóa, nhưng vai trò đặc biệt của họ với tư cách là người mẹ và người gìn giữ mái ấm gia đình,...Nhìn chung, về mặt khách quan mà nói thì phụ nữ đóng vai trò quyết định trong sự phát triển ổn định xã hội, nhưng trong việc quản lý xã hội thì sự tham gia của họ vẫn còn rất yếu ớt.

Vai trò phụ nữ tham gia vào việc ra các quyết định chính trị thể hiện rõ rệt nhất ở Thụy Điển, cả ở cấp độ chính quyền địa phương cũng như ở cấp quốc gia. Ngay cả trong các đảng chính trị tỷ lệ phụ nữ tranh cử làm "lãnh đạo" cũng là 50%. Phụ nữ Thụy Điển giống như phụ nữ nước ta, nhìn chung có học vấn cao hơn nam giới và điều này ngược với thực trạng của thế giới nói chung. Nhưng về vấn đề này cần khẳng định một cách kiên quyết rằng vai trò tích cực của phụ nữ không chỉ trong chính trị mà cả trong kinh tế - tỷ trọng tương đối "phụ nữ doanh nhân" ở đây là một trong những chỉ số cao nhất trên thế giới.

Thực ra, ở đây cũng vậy, không có tầm huy chương nào lại không có mặt trái, Thụy Điển là một trong những nước mà số gia đình chỉ gồm có một người độc thân hay gia đình chỉ có một đứa trẻ đứng vào loại cao nhất trên thế giới và mức sinh vào loại thấp nhất trên thế giới, điều này nếu như không thay đổi sẽ dẫn đến việc dân tộc Thụy Điển biến mất trong tương lai không xa.

Chẳng hạn, tại Jamaica, vị thế của phụ nữ trên nhiều phương diện có những điểm tương đồng với Thụy Điển, đặc biệt là về trình độ giáo dục cao và mức độ tham gia tích cực vào các hoạt động kinh tế và văn hóa. Tuy nhiên, khác với Thụy Điển, các đặc điểm về mức sinh và hành vi sinh sản của phụ nữ tại Jamaica có sự khác biệt đáng kể.

Mặc dù các chuyên gia quốc tế khi tổng hợp các kết quả nghiên cứu đều cho rằng tỷ lệ trên là hoàn toàn chưa đầy đủ nhưng nó đã chỉ ra một số những đặc điểm tích cực đích thực trong sự phát triển của phụ nữ ở giai đoạn lịch sử hiện nay và kêu gọi trước hết là các đảng phái chính trị trên toàn thế giới nên bắt chước tấm gương của các đồng nghiệp Thụy Điển, nên suy nghĩ lại trước những con số đó mà không nên có thái độ coi thường phụ nữ hay có ảo tưởng lạc quan như các triết gia theo chủ nghĩa không tưởng.

Việc tham gia vào đời sống xã hội và nhận về mình gánh nặng của người lãnh đạo là một công việc hoàn toàn tự nguyện, chính

vì vậy nó phản ánh thực chất lập trường vị trí chung của phụ nữ. Có thể chúng ta không nên cố sức thổi phồng một cách vô ích vấn đề giải phóng phụ nữ hay khích động sự tham vọng, nhưng nên để cho bản thân phụ nữ tự xác định mức độ tham gia của mình phù hợp với đặc điểm văn hóa - dân tộc và các tham số phát triển về mặt xã hội và kinh tế của từng nước và từng thành phố sẽ tốt hơn chăng?

Ngày nay, thiết kế đô thị thường được đề cập dưới hai hình thức chính: thiết kế đô thị mới (thiết kế từ đầu) và thiết kế can thiệp, tức cải tạo và hoàn thiện các đô thị hiện hữu. Từ góc độ tiếp cận văn hóa - xã hội, có thể nhận thấy khá rõ rằng ở nước ta, trong cả hai hình thức nêu trên, sự tham gia của cộng đồng dân cư vẫn còn hạn chế. Cụ thể, trong các đô thị mới cũng như trong quá trình cải tạo đô thị hiện hữu, còn thiếu các không gian thẩm mỹ và không gian công cộng. Điều này có thể dễ dàng nhận thấy ở hầu hết các đô thị, đặc biệt là các đô thị lớn như Hà Nội và TP.HCM.

Sự phát triển thiếu điều tiết và thiếu sự tham gia của các tổ chức xã hội và công dân vào công tác phát triển và quản lý đô thị dẫn tới sự hỗn mang trong diện mạo các đô thị chẳng những thách thức các thể hệ chúng ta mà còn có nguy cơ trở thành di sản nặng nề cho các thế hệ con cháu mai sau. Thực tiễn quy hoạch phát triển và nền quản lý đô thị của hiện nay, đòi hỏi tạo lập 3 cơ sở mang tính nền tảng cho phát triển và quản lý đô thị, đó là:

- Sự nắm vững và hiểu rõ hiện trạng của các đô thị từ các phương diện quỹ kiến trúc, đặc điểm tổ chức không gian và hình thái học đô thị, chất lượng kiến trúc và thẩm mỹ, ... đồng thời đưa ra từ đó những giải pháp phù hợp và hữu hiệu, vận dụng vào thiết kế quy hoạch các đô thị mới và quy hoạch cải tạo các đô thị cũ.

- Khai thác tối đa các bài học rút ra từ nghệ thuật xây dựng đô thị kinh điển và hiện đại. Nếu kiến trúc và công nghệ xây dựng công trình đã tiến rất xa, thì nghệ thuật xây dựng đô thị nói chung, nghệ thuật tổ chức không gian đô thị nói riêng, cho đến nay vẫn có thể kế thừa hầu hết các thủ pháp đã được nâng thành nghệ thuật từ các thời xa xưa. Chẳng hạn như các thủ pháp về tổ chức và phân định không gian, vẽ tạo lập phối cảnh và panorama, điểm nhấn và silhouette, vẽ nhịp điệu và sự lặp lại,... Dĩ nhiên, cần kết hợp các tri thức của nghệ thuật quy hoạch kinh điển với các thành tựu của quy hoạch đô thị hiện đại.



Hình 1. Một ví dụ về tạo dựng môi trường sống tốt hơn dành cho cư dân trong thiết kế đô thị mới và thiết kế đô thị cải tạo và hoàn thiện đô thị hiện hữu. *Nguồn: Internet*

- Cần đặc biệt tránh bệnh sơ lược trong quy hoạch dẫn đến sự nghèo nàn trong cấu trúc và tổ chức không gian các khu đô thị mới cũng như cũ, nơi chúng bị giản lược hóa đến mức vừa xây xong đã có nhu cầu cải tạo hoặc bổ sung. Nói chung, ở nước ta, các dự án quy hoạch thường duy ý chí, minh họa các chủ trương nhất thời, thay vì những bài tính quy hoạch đô thị đích thực. Điều này dẫn đến tính phi thực tế và bất khả thi của quy hoạch đô thị ra khỏi tầm kiểm soát. Chúng thiếu các không gian công cộng phân chia thành tầng bậc, thiếu các quảng trường và điểm nhấn kiến trúc cảnh quan, thiếu những hình thức kiến trúc góp phần tạo nên tiện nghi và diện mạo thành thị. Trong nhiều trường hợp nó trở thành nơi cư trú và nơi nghỉ ngơi, hoặc nơi sản xuất, ...theo một cách thuần túy. Về phương diện nào đó, các đô thị mới hay cũ, mà chủ yếu là ở trong các khu các đô thị mới, đang mang trong mình sự lỗi thời và mảm mống của những mâu thuẫn.

Nói tóm lại, để các đô thị phát triển bền vững và bảo đảm sự ổn định của đời sống đô thị, cần có những thay đổi phù hợp về chính sách, cơ chế quản lý cũng như các thiết chế liên quan. Việc thực hiện những thay đổi này không bao giờ là quá sớm hay quá muộn; tuy nhiên, hiệu quả cao nhất chỉ đạt được khi chúng được triển khai đúng thời điểm và phù hợp với bối cảnh thực tiễn.

3. KẾT LUẬN

Cuối cùng, cũng cần khẳng định rằng các tổ chức xã hội, các hình thức tập hợp quần chúng khác và các cá nhân công dân không nên thụ động chờ đợi sự khuyến khích hay lời mời từ phía chính quyền để tham gia giải quyết các vấn đề đô thị. Thực tiễn ở một số quốc gia cho thấy các chủ thể này đã chủ động tham gia vào quá trình quản lý và phát triển đô thị, xuất phát từ nhận

thức rằng không một nhà chính trị, quan chức hay chuyên gia nào, dù là chuyên gia quy hoạch đô thị, kiến trúc sư hay nhà xã hội học, nếu tách rời khỏi thực tiễn đời sống, có thể đại diện đầy đủ và bảo vệ hiệu quả quyền lợi của người dân cũng như các tổ chức xã hội dân sự bằng chính bản thân những chủ thể đó.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Đô thị hóa và toàn cầu hóa, bức tranh năm 2001. Tạp chí Kiến trúc và Xây dựng Nga, số 9, tr. 55, 2001.
- [2] Nguyễn Ngọc Châu. Quản lý đô thị. NXB. Xây dựng, Hà Nội, 2001.
- [3] Phạm Ngọc Đăng. Quản lý môi trường đô thị và khu công nghiệp. NXB. Khoa học và Kỹ thuật, Hà Nội, 2000.
- [4] Nguyễn Văn Đĩnh. Đô thị hóa và môi trường sống. Tạp chí Kiến trúc Việt Nam, số 3/2002.